

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a literární vědy FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Posudek na diplomovou práci Magdaleny Antonie Reuter

Podmínky exilu.

Jazyk, text a historie u Libuše Moníkové a Milana Kundery

Diplomová práce Magdaleny Antonie Reuter je věnována fenoménu české exilové literatury na příkladě díla Libuše Moníkové a Milana Kundery. Do popředí autorčina uvažování se dostávají otázky: co znamená „exil“ pro literární tvorbu v rovině tematické a jazykové, jak spisovatelé reflektují a zpracovávají tuto životní zkušenost, která je pro ně spojena se zásadním „posunem“, nejen prostorovým a sociokulturním, ale především jazykovým? Libuše Moníková a Milan Kundera představují z tohoto hlediska specifický „případ“, neboť jde o autory, kteří zkušenost exilu literárně zpracovávají nejen v mateřském jazyce, ale také v jiném jazyce země jejich exilu.

Autorka se nejdříve zabývá různými interpretacemi a modely exilu, především jak je formulují a tematizují sami autoři-exulanti. Literárně- a kulturněhistoricky jsou, možno říci, paradigmatickými autory exilu, zakládajícími velkou tradici básnické reflexe exilové zkušenosti, Ovidius a Dante, kteří jsou pro většinu spisovatelů-exulantů 20. století autor(y)itami, jejichž zkušenost se stává symbolickým palimpsestem, na který píše svoji vlastní zkušenost. A to nejen autoři, kteří byli nuceni nebo se rozhodli opustit svoji vlast, ale také autoři, píšící ve vyhnanství a vnitřním exilu, jako např. Osip Mandelštam, který svoji druhou knihu básní nazval *Tristia* a který, zbavený možnosti publikovat, píše *Rozpravu o Dantovi*. „Ovidiovské“ i „dantovské“ pojetí exilu má své místo, jak autorka ukazuje, také v české exilové literatuře (uvažuje o něm např. Věra Linhartová), mezi oběma pojetími je však rozdíl především v tom, že zatímco „dantovské“ pojetí je spíše konstitutivní povahy a působí jako impuls (autorka se vztahuje k tezi Christine Brooke-Roseové), je „ovidiovské“ pojetí spojené s nostalgií v doslovném smyslu jako „nostos“ (návrat) a „algos“ (bolest), tedy zkušenost bolesti z nemožnosti návratu. Zmínil bych na tomto místě ve specifickém smyslu radikální „ovidiovskou“ zkušenost vyhnanectví ve své vlastní době, jejímž básníkem je Charles Baudelaire především v básni *Le Cygne*. Ostatně autorka tuto podobu exilu sama zmiňuje, když odkazuje na myšlenku Czesława Miłosze, že „spisovatel je nucen být jakýmsi

exulantem – cizincem pro své okolí, a že se reálný exil, ono odcizení, projevuje velmi přirozeným způsobem a proto pozitivně ovlivňuje i spisovatelské řemeslo“ (s. 53).

Exil Libuše Moníkové a Milana Kundery je však, jak autorka ukazuje, poněkud zvláštní povahy, neboť Moníková nebyla exulantkou v obvyklém slova smyslu, z tehdejší ČSSR se vystěhovala v roce 1970 oficiálně za svým německým manželem. Podobně také Milan Kundera, který do Francie odjel rovněž „legálně“ (z perspektivy tehdejších československých úřadů), ale svůj pobyt ve Francii změnil v exil. Moníková se také, podle svědectví jejích přátel, za exulantku nebo emigrantku v běžném slova smyslu nepovažovala. Nicméně oba spisovatelé, Moníková i Kundera, náležejí téže posrpnové emigrační vlně, samozřejmě s podstatným rozdílem odlišné generační zkušenosti. Přestože „budování socialismu“ prožívali velmi odlišně a rozdílná je pochopitelně i jejich literární reflexe, zůstává Československo padesátých, šedesátých a raných sedmdesátých let horizontem jejich umělecké reflexe, k němuž se stále znovu vracejí. Kunderův *Život je jinde*, byl napsán ještě v Československu, publikován však mohl být až ve francouzském překladu v Paříži. Moníková začíná sice svůj první román psát česky, ale záhy přechází do němčiny. Psaní se pro Moníkovou i Kunderu (a další autory, kteří odešli v průběhu sedmdesátých let do exilu) stává nejen důležitým impulsem jejich literární tvorby, nýbrž téměř nezbytností jejich (duchovní) existence v cizím prostředí a médiem její reflexe. Magdalena Antonia Reuter k tomu výstižně poznamenává: „[V] dílech Libuše Moníkové a Milana Kundery se exil vyskytuje často a nejen jako vnější podmínka tvorby, nýbrž také jako element inherentní uměleckým textům. Tematizován je odchod do exilu jako nutné rozhodnutí, ovlivněné různými vnějšími faktory, jejichž výklad poskytuje prostor prózy“. Tim je možné, jak autorka podotýká, řadit Moníkovou i Kunderu k „dantovskému“ typu exulantů.

Zde možno vidět podstatný, sociokulturně, umělecky i psychologicky zajímavý rozdíl ke spisovatelům pounorové emigrační vlny. Zvláště nápadným příkladem je Jan Čep, výrazně literárně exponovaný autor české literatury konce dvacátých až čtyřicátých let 20. století, který v pařížském exilu napsal ve francouzštině pouze jednu (ovšem nevydanou) rozsáhlejší povídku a nadále se věnoval (nebo z vnitřních důvodů mohl věnovat) už jen rozhlasovým úvahám pro stanici Svobodná Evropa. Podobně Milada Součková, která v americkém exilu píše výhradně poezii a literárněhistorické práce o české literatuře a kultuře. Čep i Součková by mohli představovat „ovidiovský“ typ exilových autorů. Domnívám se, že tato podstatná diference souvisí (u Moníkové a Kundery) se zkušeností s realitou totalitního systému pounorového Československa, která tvoří u obou autorů negativní fólii, vůči níž se stále více či méně konfrontačně vymezují. U Kundery tím naléhavěji, že „zpracovává“ (zvláště v *Život je jinde*) svůj původně afirmativní vztah k tomuto systému. Zkušenost *cizosti*, odlišnosti, klíčová

zkušenost v textech Libuše Moníkové, je – jak se zdá – zakódována již ve vědomí, že „oficiální“ literatura a kulturní „provoz“ reálsocialistického Československa je vnímán a pociťován jako „cizí“. Nikoliv náhodou jsou hrdinové *Fasády* umělci, kteří jsou „vyhnanci“ ve vlastní zemi, na jejím „okraji“ a „vnitřním“ exilu, participující zvláštním způsobem pouze na „povrchu“ (fasádě) ovšem minulé kultury a v doslovném smyslu restaurativně. Libuši Moníkové otevírá zkušenost „cizího“ prostor pro její literární tvorbu.

Ve druhé kapitole se Magdalena Antonia Reuter zabývá jazykem v exilu a významem (zpětných, dodatečných etc.) překladů pro Moníkovou a Kunderu. Překlad zde funguje jednak jako hermeneutická strategie, jednak jako prostředek ozvláštnění. Prostřednictvím grafických znázornění rekonstruuje Magdalena Antonia Reuter složitý proces „překládání“/přetváření skutečnosti a zkušenosti, která, jak autorka zdůrazňuje, zasahuje do komunikačního řetězce geneze a recepce literárního díla, jeho šifrování, které má čtenář dešifrovat, přičemž komplementární vztah a napětí mezi „vlastním“/„cizím“ zde zaujímá konstitutivní pozici. Překlad, jak autorka ukazuje, hraje také hlavní roli v modifikaci komunikačního řetězce geneze a recepce literárního díla. Zmínil bych na tomto místě Věru Linhartovou, která v Paříži vystudovala v cizím jazyce japanologii a z japonské literatury také překládá. V jejím případě by snad bylo možné uvažovat o „neutralizaci“ cizího (jazyka, prostředí) ještě kvazi „cizejším“ a vzdálenějším (japonština, japonská kultura).

Velmi zdařilá je také třetí kapitola práce „Text a historie“, kde se autorka zabývá problematikou identity exilových spisovatelů a jejím „psáním“. To se pro autory jako Libuše Moníková nebo Milan Kundera stává specifickým médiem tvoření vlastní identity v cizím prostředí. Magdalena Antonia Reuter to velmi pěkně dokládá citátem Moníkové, podle kterého spisovatelka svůj život vnímá jako pásmo scén z literárních děl, filmů, citátů, na kterých dále participuje, dále je rozvíjí. Za podstatný moment zde možno považovat okolnost, že Libuše Moníková byla zároveň „profesní“ literární badatelkou a komparatistkou. Spisovatel, který se v exilu nachází ve zvláštním mezi-prostoru, se pokouší zrekonstruovat vlastní identitu, svůj dosavadní život vyprávěním: proces sebe-hledání, sebe-vytváření, sebe-afirmace (nebo sebe-odmítání) vyprávěním. Ve vztahu k *psaní/vyprávění* exilových autorů – jakkoliv je fenomén „exilu“ a jeho umělecká reflexe, jak autorka zdůrazňuje, *heterogenním* fenoménem -, může dvojnásob platit, a Magdalena Antonia Reuter to ve své diplomové práci pěkně ukazuje a dokládá, že sokratovské „poznej sám sebe“ se – jak ukazuje Dieter Thomä – možno chápat, zvláště u autorů 19. a 20. století, jako „vyprávěj sám sebe“.*

* Dieter Thomä: *Erzähle dich selbst. Lebensgeschichte als philosophisches Problem*. Verlag C. H. Beck: München 1998.

Ve své diplomové práci prokázala Magdalena Antonia Reuter výbornou obeznámenost nejen s texty Libuše Moníkové, Milana Kundery a s českou literaturou druhé poloviny 20. století, ale také s odbornou literaturou k fenoménu exilu a k teorii překladu. Koncepce předkládané práce, která přináší řadu podnětných zjištění, je promyšlená, stylisticky-jazykově vyzrálá a výborná, přístup k sledované problematice je diferencovaný a celkový výsledek argumentačně přesvědčivý. Její četba byla pro mne potěšením! Pro výkon Magdaleny Antonie Reuter nemohu proto navrhnout jiné hodnocení než „**výborně**“.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze dne 27. srpna 2012